

Η πράξη και η έκφραση της ψαλμωδίας μας (1ο μέρος)

Πολιτισμός / Βυζαντινή Μουσική

Γεώργιος Ι. Χατζηθεοδώρου, Άρχων Μαΐστωρ Μ.τ Χ.Ε.

Αγαπητοί φίλοι συνάδελφοι, κυρίες και κύριοι.

Τα συστατικά στοιχεία, πάνω στα οποία ουσιαστικά στηρίζεται άφευκτα δομικά η πράξη της βυζαντινής ψαλμωδίας είναι όπως **γνωρίζουμε ο λόγος, το μέλος και ο ρυθμός**. Όσο πιο αρμονική είναι η συνυπαρξιακή τους συμπλοκή, τόσο και πιο σπουδαίο είναι και το παραγόμενο άκουσμα. Ο **Λόγος**, γιατί αποτελεί το θεμελιακό στοιχείο της χριστιανικής διδασκαλίας· το **Μέλος**, γιατί είναι το ένδυμα αυτού του Λόγου, και ο **Ρυθμός**, γιατί είναι η ψυχή του λόγου και του μέλους.

Για να επιτευχθεί όμως, το επιδιωκόμενο αρμονικό αποτέλεσμα, και επειδή η μουσική δεν είναι μόνο θεωρία η αλλά και πράξη, αυτό κυρίως, η όλη ψαλμωδία, από την αρχή της χριστιανικής λατρείας που αποτέλεσε αναπόσπαστο λειτουργικό στοιχείο της, χρειάστηκε να αναπτυχθεί, με βάση την παλιότερη κυρίως ελληνική μουσική παράδοση, σε ένα πολύτροπο και πολυσχιδές μουσικό σύστημα, το οποίο έφθασε μέχρι τις ημέρες ζωντανό και σε πλήρη λειτουργία. Το

μουσικό αυτό σύστημα θαυμαστό και μοναδικό στον κόσμο ως εκκλησιαστική μουσική είναι στη σύνολη έκφρασή του η Ψαλτική Τέχνη της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας.

Πολύπλοκη,λοιπόν,στην πράξη και την έκφρασή της η Ψαλτική.

« Μη τοίνυν νόμιζε απλήν είναι την της Ψαλτικής μεταχείρησιν,αλλά ποικίλην τε και πλυσχιδή και πολύ τι διαφέρειν αλλήλων».

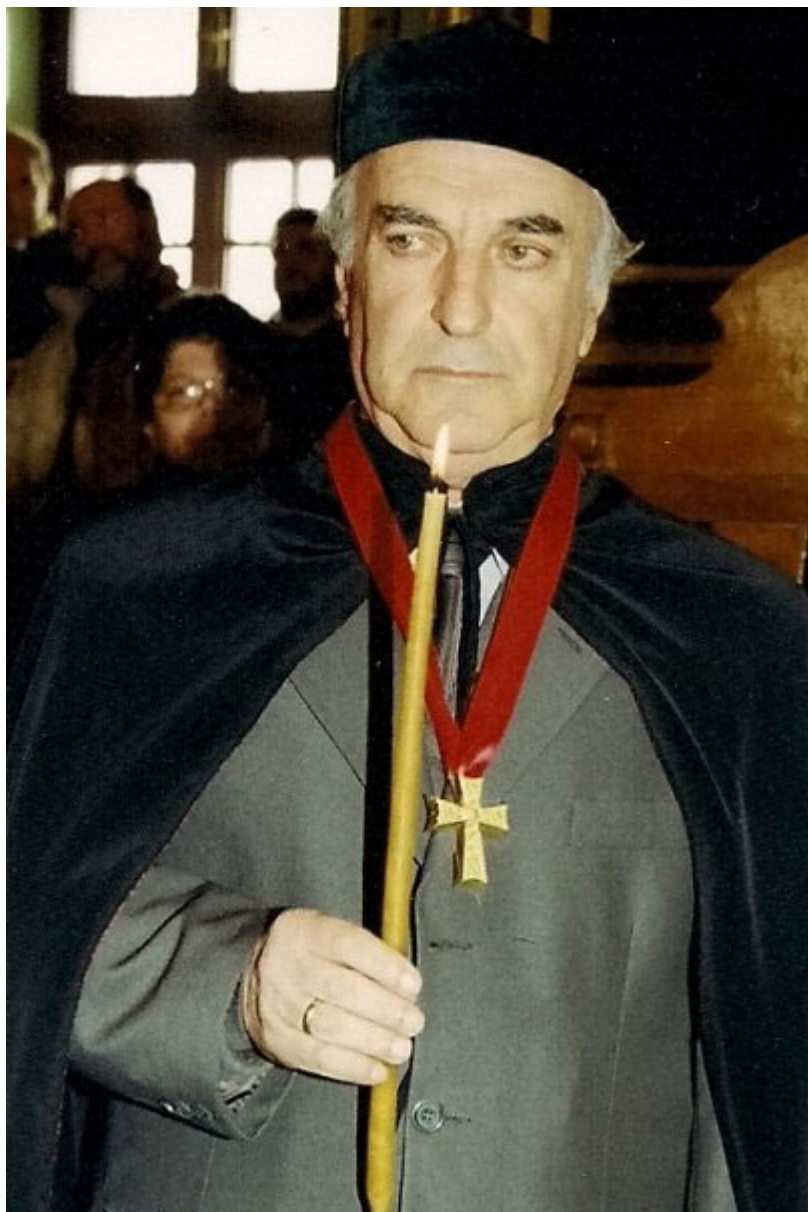
Αυτά γράφει και παραγγέλλει ο μεγάλος λαμπαδάριος της Αγίας του Χριστού Σοφίας, Μανουήλ Δούκας ο Χρυσάφης γύρω στο 1458- ίσως κάπου εδώ στο Ηράκλειο. Θέλοντας δε να προσδιορίσει ακριβέστερα το τι είναι ψαλτική και ποια η πράξη της,συνεχίζει: **« Γίνωσκε τα Στιχηρά, και τα Κρατήματα και τα Κατανυκτικά και τα Μεγαλυνάρια και οι Οίκοι κατά τας μεταχειρίσεις αυτών και τα λοιπά, περί ά η τέχνη καταγίνεται. Γιατί, άλλη γαρ οδός και μεταχειρίσεις Στιχηρού και άλλη Κατανυκτικού και ετέρα Κρατήματος· άλλη Μεγαλυναρίου και των Οίκων ετέρα·άλλη Χερουβικού, Αλληλουαρίου ετέρα....».**

Ο νουθεσίες αυτές γράφονται σε εποχή κατά την οποία η βυζαντινή μουσική βρισκόταν ακόμα στο απόγειό της, είναι πάρα πολύ σημαντικές, και σίγουρα αποτελούν μέχρι σήμερα το πλαίσιο μέσα στο οποίο οφείλει να κινείται η πράξη

της εκκλησιαστικής μας μουσικής. Όντως, η μουσική της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι πολυσχιδής πολυειδής και πολύτροπη. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιεί οκτώ διαφορετικούς τρόπους (Ήχους), για να ερμηνευθεί και να υπηρετήσει τον μεγάλο και διδακτικό ποιητικό λόγο της Εκκλησίας μας. Και δεν είναι μόνο αυτοί οι οκτώ. Μέσα τους έχουν συγχωνευθεί πλείστοι όσοι άλλοι κλαδικοί και συγγενικοί τρόποι που μαζί και με τις διάφορες Χρές συγκροτούν μια τεράστια και θαυμαστή πολυηχία, την οποία, όμοιά της σε αριθμό και ηχητική πολυμορφία, δεν διαθέτει καμιά άλλη εκκλησιαστική μουσική.

Όμως για να αποδοθεί σωστά στη πράξη η μουσική της Εκκλησίας μας απαιτεί γνώσεις και γνώση. Επειδή δε, φαίνεται, από παλιά αυτή η αρχή για διάφορους λόγους δεν έβρισκε απόλυτα την εφαρμογή της, χρειάστηκε να γραφούν νουθεσίες όπως αυτή του Μανουήλ Χρυσάφη, αλλά και πολλών άλλων, μέσα από μικρές ή και μεγάλες πραγματείες, ακόμα δε και μέσα στα ίδια τα λειτουργικά βιβλία και ιδιαίτερα την Οκτώηχο όπου περιέχονται χαρακτηρισμοί-ουσιαστικά οδηγίες-για τον χαρακτήρα και τον τρόπο της απόδοσης του κάθε ήχου.

Μας παραγγέλλεται, λοιπόν, στον κολοφώνα του κάθε ήχου για το πώς θα πρέπει να ψάλλονται τα μέλη του. Ο Πρώτος ήχος ως πρώτος εξαγόμενος της οκταηχίας πρέπει να ψάλλεται σε βάσεις ψηλές, για να αναδειχθεί η λαμπρότητά του, ο Δεύτερος είναι μελιχρός και ηδονικός και θα πρέπει να αποδίδεται με λεπτότητα, ο Τρίτος ηγεμονικά, ο Τέταρτος με έκδηλα ευφρόσυνη και χορευτική έκφραση, ο Πλάγιος του Πρώτου με χαρμολύπη, ο Πλάγιος του Δευτέρου με μελιχρότητα και ηπιότητα, ο Βαρύς με ανδροπρέπεια και ο Πλάγιος του Τετάρτου ως αποτελών την κατακλείδα της οκταηχίας, με χαρακτηριστικά από όλους τους ήχους.

Για να αποδοθούν όμως όλα αυτά στο μέτρο που τους αξίζει τα πράγματα δεν είναι και τόσο εύκολα. Άρα, οι ασχολούμενοι με τη μεγάλη αυτή και μοναδική, στο χώρο των λατρευτικών τεχνών, μουσική δημιουργία, την τόσο παλιά και τόσο συνυφασμένη με την μακραίωνη πολιτιστική μας παράδοση, θα πρέπει να έχουν πλήρη θεώρηση και συνολική γνώση των συστατικών στοιχείων της· κυρίως δε να γνωρίζουν τα ακριβή πλαίσια μέσα στα οποία δεοντολογικά μπορεί να κινηθεί στην πράξη η ερμηνεία και η απόδοση της ψαλμωδίας, όπως αυτά καθορίζονται από τη φύση, το σκοπό και τη φιλοσοφία της. Πέραν αυτού, πρέπει, επίσης, να γίνει απόλυτα κατανοητό από τους εκφραστές της, τους ψάλτες και όσους γενικότερα ασχολούνται με αυτήν, αυτό που μας λέει ο μουσικότατος ιερομόναχος του μεσαίωνα, Γαβριήλ, ότι **«Ταύτα δε ουκ αν ειδείη τις, ει μη εν έξει γένοιτο ταύτης της Ψαλτικής»**.

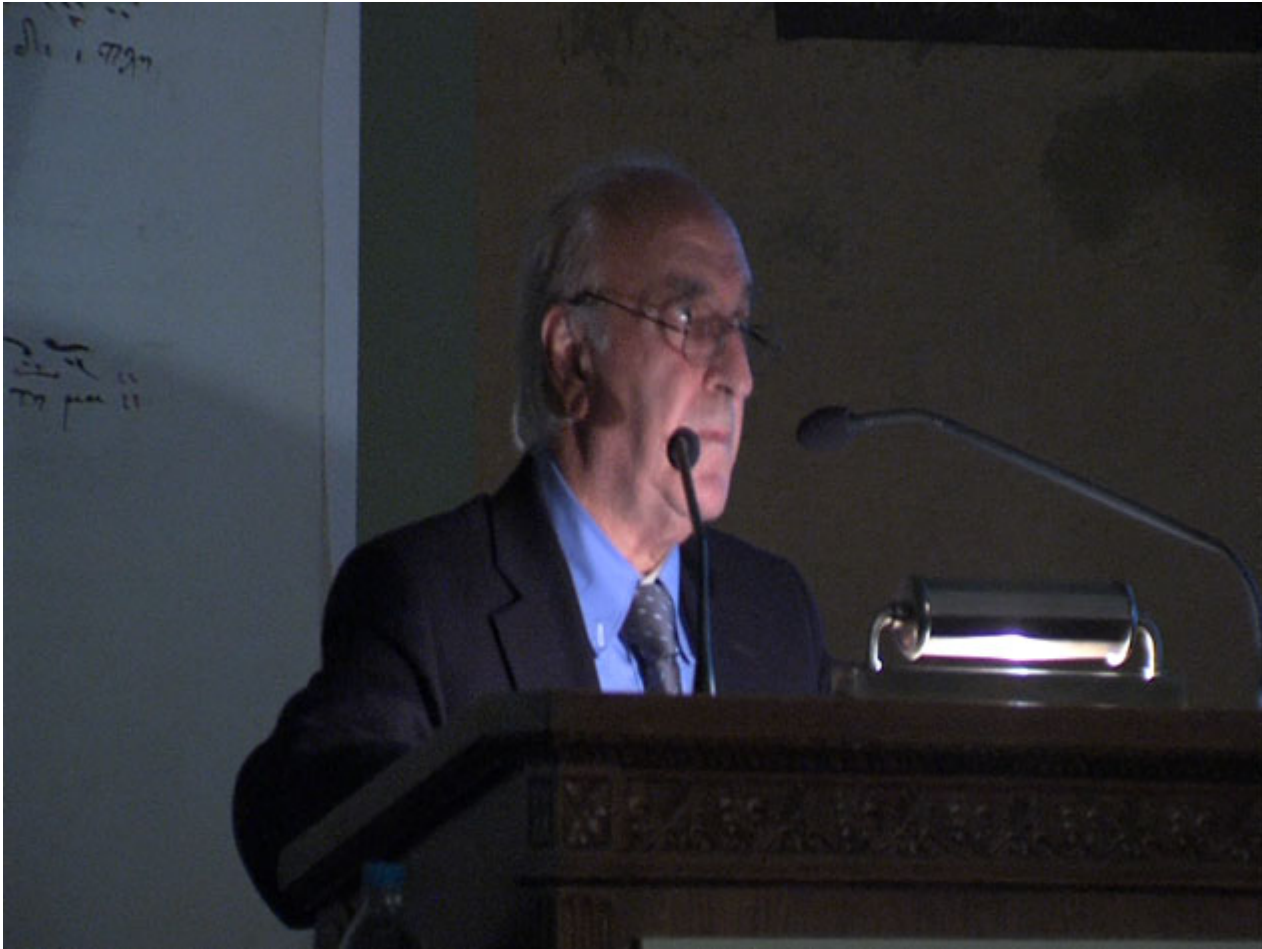
Δηλαδή, αυτά που έχουν σχέση με την Τέχνη της ψαλτικής δεν μπορεί να τα

γνωρίσει και να τα μάθει κανείς παρά μόνο αν του γίνουν του γίνουν δεύτερη φύση. Και συμπληρώνω εγώ εδώ , ότι χρειάζεται επί πλέον εκτός από την διά βίου, θα έλεγα, ενασχόληση, η επισταμένη μελέτη της θωρίας της, η σε βάθος παρατήρηση για τα όσα συμβαίνουν σ' αυτήν, η καλώς εννοούμενη περιέργεια για τη λύση αποριών, η έρευνα, και γενικά η αντιμετώπιση της βυζαντινής μουσικής όχι μόνο ως απλής τέχνης (οι περισσότεροι των ψαλτών αρκούνται μόνο στο να μάθουν να ψάλλουν και να διαβάζουν, σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις μόνο χοντρικά), αλλά και ως επιστήμης και μάλιστα υψηλής και δύσκολης.

Η βυζαντινή μουσική κατηγορήθηκε πολλές φορές και αυτό εξ αιτίας των εκτελεστών της. Αυτοί, αμαθείς μουσικά και γραμματικά, και το χειρότερο, εγωπαθείς, πολλές φορές σε βαθμό εξωπραγματικό, την διέσυραν στην πράξη και την έκφρασή της ιδίως από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα με αποτέλεσμα στις αρχές του 20^{ου} να κινδυνεύσει σοβαρά να εξωβελισθεί από τους ναούς της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας και να αντικατασταθεί με την ευρωπαϊκή. Φωνασκίες, ένρινοι ήχοι, βάσεις βίαιου εξαναγκασμού των φωνών προς κραυγή, μίξη αλόκοτων κλιμάκων, τουρκοπερσικής προέλευσης, γλυκερά διαστήματα, ατέρμονες μελωδίες με συνεχώς επαναλαμβανόμενες φόρμουλες(θέσεις), δίχως συγκεκριμένο μουσικό θέμα και σχέδιο, δίχως αρχή και μέση και τέλος. Όλα αυτά μαζί υπήρξαν τα κυρίαρχα στοιχεία κατά την περίοδο που ανέφερα και πιο πέρα. Ενώ η πράξη της ερμηνείας των ύμνων, για να είναι επιτυχημένη απαιτείται να έχει, μαζί με τον καθαρό και ευκρινή ποιητικό λόγο, ωραία από πλευράς ήθους και αισθητικής μουσική επένδυση και σοβαρή ρυθμική αγωγή. Και οι προϋποθέσεις αυτές μας παραπέμπουν ευθέως στον τρόπο και την έκφραση της απόδοσης ή μάλλον της σύνολης ερμηνείας ύμνων και μουσικής, προκειμένου να επιτευχθεί με την πλήρη έννοια του όρου ο Ψαλμός της Εκκλησίας μας, όπως τον θέλει και τον προσδιορίζει ο Μ. Βασίλειος : « **Ψαλμός γαλήνη ψυχών, βραβευτής ειρήνης, το θορυβούν και κυμαίνον των λογισμών καταστέλλων. Μαλάσσει γαρ της ψυχής το θυμούμενον, το ακόλαστον σωφρονίζει...τελειουμένων στήριγμα, Εκκλησίας φωνή...**». Λόγοι νομίζω καταλυτικοί για αυτό που ιδανικά θα πρέπει να διακρίνει τη ψαλτική και το εξ αυτής τελειούμενο αποτέλεσμα.

Για να είναι όλα αυτά ο ψαλμός, ο ύμνος, η ερμηνεία της βυζαντινής μουσικής πρέπει να είναι κατ' αρχήν υγιής, δωρικά ηγεμονική, και απόλυτα ανδροπρεπής, γιατί υπηρετεί θριαμβεύουσα Εκκλησία. Μου έλεγε πριν από πολλά χρόνια, όταν ήμουν νέος, ο σπουδαίος Κωνσταντινουπολίτης ψάλτης, ο Αλέξανδρος Μουτάογλου: «**Ο ψάλτης, παιδί μου, όταν ψάλει πρέπει να είναι θυμωμένος**». Τα διάφορα, καλογερίστικου τύπου νιανιαρίσματα δεν έχουν θέση στην υγιή απόδοση των ύμνων και της διδασκαλίας της Εκκλησίας μας-Τώρα τα τελευταία χρόνια αυτά έχουν πάλι, δυστυχώς, πέραση, με τις διάφορες αναφορές σε

καλογέρους γέρω ψάλτες με τρεμουλιάρικες φωνές. Όπου αυτά επικρατούν αποτελούν, εκτός από εκφράσεις προπονητής θεοσέβειας, κατάλοιπα μεσαιωνικών αντιλήψεων και πρακτικών.

Επίσης, τα ηδυπαθή και νωχελικά μέλη με την υπερβολική χρήση των διαφόρων Σαμπάχ και χρωμάτων· τα χορευτικού χαρακτήρα τρίσημα, επίσης· τα μέλη που εναλλάσσουν συνεχώς ήχους, επίσης· τα κεκλασμένα με τα πολλαπλά δίγοργα τρίγοργα και ενίοτε τετράχοργα κ.λ.π., επίσης. Οπωσδήποτε δε εξοβελιστέα από τη λειτουργική πράξη της Ορθόδοξης Εκκλησίας και τα μέλη με τους ναγμέδες, μπαϊλμάδες και σοούκ νεβάδες-κατά τον Ψάχο- που αρέσκονται τα τελευταία χρόνια να μας παρουσιάζουν στο χώρο των ιερών ναών αρκετοί εκ των συναδέλφων, η και να ταυτίζουν με την εκκλησιαστική μας μουσική διάφοροι νέοι ερευνητές και μη, παραβλέποντας ότι οι εκκλησιαστικοί ήχοι και τα μέλη τους μυρίζουν λιβάνι, ενώ της εξωτερικής μουσικής ως επί το πλείστον τεκέ.

Η ερμηνεία της εκκλησιαστικής μουσικής πρέπει να είναι έντεχνη μεν, αλλά απλή. Με άλλα λόγια δωρική και να εμπνέει το σεβασμό. Το μέτρο πιστεύω μας το παρέδωσε ο περίφημος Πέτρος ο Πελοποννήσιος και αυτός θα πρέπει σίγουρα να είναι η βάση για το οποίο παρακάτω βήμα μας. Μελική ποικιλία; Ασφαλώς ναι, γι' αυτό έχουμε και τόσους τρόπους και τόσων ειδών ύμνους. Όμως πάντα σε

λελογισμένη βάση, γιατί μόνο τότε μόνο πραγματοποιούμε με τη χρήση των ύμνων και της μουσικής «λογικήν λατρείαν».

(Εισήγηση στην Επιστημονική Διημερίδα-« Η Ψαλτική Τέχνη στην Ορθόδοξη Λατρεία»...Ηράκλειο Κρήτης 24-26 Οκτωβρίου 2014)

<http://bitly.com/1IBYKgj>